

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКА

Сьогодні вплив біологічних і соціальних чинників на інтелектуальний та особистісний розвиток дитини-дошкільника – досить актуальна тема. Відомо, що вже в ранньому дитинстві в дітей добре виражені індивідуальні відмінності, які залежать і від генотипічних, і від середовищних (найчастіше особливостей сімейного виховання) особливостей.

У розвитку креативності величезну роль відіграє соціальний чинник, який представлений, передусім, соціальним оточенням дитини. Сім'я, однолітки, школа впливають на розвиток особистості дитини, визначаючи особистий досвід та особливості процесу соціалізації, які можуть бути вирішальними для розвитку обдарованості. У ряді досліджень зроблено акцент на складній взаємодії соціальних і психологічних чинників у реалізації творчого потенціалу особи.

На думку П. Торренса [12], спадковий потенціал не є найважливішим чинником майбутньої творчої продуктивності. Розкриття творчого потенціалу дитини залежить більше від впливу батьків та інших дорослих удома і в дитячому садку. Сім'я здатна розвинути або знищити творчий потенціал дитини ще в дошкільному дитинстві [3, с. 14]. Таким чином, ми підійшли до однієї з найважливіших проблем, що обговорюються в психології, – розуміння дитини дорослим.

Ці питання вивчають: Дж. Галлахер, Е.А. Голуб'єв, Н.С. Лейтес, М.І. Лисина, Дж. Роджерс, П. Торренс та ін.

Проблема розуміння особистості дитини значущими для неї людьми в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів дістала реалізацію у двох напрямках: розуміння особистості дитини вихователями (А.М. Бодалев, Л.І. Божович, О.М. Клипа, С.В. Кондратьєва, М.І. Лисина, А.Б. Миколаєва, В.А. Петрівський, В.М. Раздобудько та ін.); розуміння особистості дитини батьками (А.Я. Варга, М.Г. Єлагіна, А.В. Запорожець, З.С. Карпенко, М.І. Лисина, В.А. Петрівський, А.Г. Рузька, Л.С. Славина, А.С. Співаковська, В.В. Столін).

Мета статті – обґрунтувати необхідність розвитку особистісних особливостей дошкільника та вплив соціального оточення на розвиток творчого дошкільника.

Правильне розуміння психологічних особливостей дитини, мотивів її поведінки дають змогу вибрати правильну тактику виховання, використовувати індивідуальний підхід до дитини. На розвиток дитини, формування її як особистості первинний вплив справляє доросла людина. В.Н. М'ясищев зазначає: “Особливості особистості – це продукт її відносин з людьми в процесі розвитку, продукт впливу прикладу, прихильності, авторитету”. Спілкування зі значущими дорослими допомагає встановлювати соціальні контакти, пізнавати себе та інших [10].

Найбільш прийнятним визначенням функції значущих дорослих можна вважати таке: “значущі для дитини дорослі” безпосередньо беруть участь у створенні і зміцненні “Я-концепції” дитини-дошкільника.

Особливості відносин дітей і дорослих у сім'ях були вивчені в дослідженнях З.С. Карпецко і В.А. Петрівського. Автори виділили п'ять груп сімей, що мають різну батьківську позицію щодо дитини-дошкільника: сім'ї з відкидаючою позицією; сім'ї з надмірно вимогливою позицією; сім'ї з надмірно оберігаючою батьківською позицією; сім'ї з батьківською позицією, що ухиляється; сім'ї з розумною батьківською позицією. Життя в сім'ї впливає на розвиток особистості дитини в цілому.

Цей вплив позначається, передусім, на емоційній сфері – виявляється в почутті захищеності й благополуччя. Батьки – це найближчі люди, як правило, чим більше дитина їм довіряє, тим більше вона наслідує у своїх оцінках подій громадського життя і себе самої. Батьки істотно впливають на формування особистості дитини, її самосвідомість і самооцінку.

За даними ряду дослідників, батьківський вплив виявляється найважливішим чинником успішного розвитку креативності дитини. Причому виховна робота має бути спрямована на створення такого сімейного середовища, яке сприяло б формуванню доброзичливого довірливого ставлення до себе й людей, розвитку “Я-концепції”, а не якихось видатних рис особи. Дослідники вважають, що особливо важливим є вплив батьків у віці від трьох до семи років, поки ще дитина не вийшла за межі сім'ї і найближчого сімейного оточення.

Батьківські установки, або позиції, – один з найбільш вивчених аспектів дитячо-батьківських відносин [1; 5]. Під батьківськими установками розуміють систему або сукупність батьківського емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьком і способів поведінки та спілкування з ним. Вони впливають на розвиток “Я-концепції” й формування самооцінки дитини.

К. Роджерс вважає, що саме ставлення батьків лежить в основі “Я-концепції” дитини, її уявлення про себе та свої можливості. Тому критика з боку близьких людей, оцінка діяльності дитини і її результатів переважно з позиції “правильно-неправильно”, порівняння її з успішнішими однолітками пригнічує і губить творчість, призводить до появи в дитини напруженості й агресивності. Таким чином, розвиток творчих можливостей дитини невід'ємний від розвитку її особистості в цілому [17].

Батьки справляють істотний вплив на розвиток творчого потенціалу й формування типу особи дитини в перші шість-сім років життя (Н.І. Непомняща, Н.А. Ветлугіна та ін.) [12].

“Я-концепція”, як уже зазначалося вище, є відображенням того, як оточення сприймає дитину. Роль зворотного зв'язку від значущих інших важко переоцінити.

Учені пов'язують “Я-концепцію” дитини з думками й оцінками “значущих інших”, називають продуктом соціальної дії. “Я-концепція” дитини перебуває під впливом “Я-концепції” дорослого. Дослідниками виділено механізми соціалізації й розвитку самосвідомості: прийняття ролей, імітація й ідентифікація.

Дослідники виявляють загальну тенденцію дошкільників до високої позитивної самооцінки, а батьки, як значущі для дитини особи, – її самосприйняття. У самооцінці дитини засвоюються не реальні оцінки батьків, а очікувані від них. Засвоєні дитиною оцінки свідчать про її потребу в самоповазі через підтримку позитивної думки про свою особу, здібності й відповідність соціальним стандартам.

Вплив оцінки дорослого на формування уявлень дитини про себе розглядає багато вітчизняних і зарубіжних психологів. Вважається, що одним із зов-

нішніх регуляторів самооцінки дітей є оцінки із зовнішнього соціального простору, які в ранньому дитинстві представлені батьками [10]. І.С. Кон заперечує стихійний характер генезису самооцінки. Основні закономірності формування самооцінки, самосвідомості, виділені І.С. Коном, підтверджують роль оцінок “значущих інших”, але не абсолютизують їх. І.С. Кон описав три закони: інтепріоризації, соціального порівняння й самоатрибуції. Усі ці закони самостійні та взаємопов’язані на основі принципу смислової інтеграції [8].

Формування самооцінки дитини й розвиток її “Я-концепції” – важливе завдання батьків. Якщо вони правильно підходять до виховання своєї дитини, шанують її як унікальну особу, довіряють їй, то в дошкільника формується реалістичний образ “Я”. Велике значення в цьому процесі відіграє правильно вибрана тактика сімейного виховання. Як правило, обдаровані діти вимагають підвищеної уваги й опіки, оскільки вони більше схильні до стану депресії та фрустрації, якщо їх прагнення не зустрічають відгуку.

Авторитарне, повчальне виховання на основі переконання позбавляє дитину можливості “прожити” і, природно, набути соціального досвіду. Це серйозно позначається на розвитку творчого потенціалу й креативності. Гіпертрофована увага батьків до здібностей і талантів дитини часто призводить до емоційних та особових порушень. Батьки не сприймають дитину як особистість, а бачать у ній лише її здібності й досягнення. Дуже часто батьки переоцінюють реальні здібності дитини.

Унаслідок ігнорування здібностей дитини вона робить висновок, що найважливіше на світі – бути такою, як усі. Таким чином, відкриття власної особистості дитини гальмується неможливістю вільно в собі розібратися й отримати підтримку розумних і тактовних батьків.

Проблема цілеспрямованого впливу на розвиток творчих процесів стоїть досить гостро і в зарубіжній, і в радянській психології. На сьогодні практично всі педагоги й психологи, які вивчали творчі процеси, визнають необхідність створення педагогіки творчості [4; 6]. Якщо раніше деякі психологи вважали, що творчі процеси є спочатку заданими здібностями, то тепер, незважаючи на відмінності в розумінні природи творчості, більшість дослідників прагне знайти підходи до активізації дитячої креативності.

Розглядаючи розвиток досліджень у галузі педагогіки творчості, Я.А. Пономарьов підкреслює важливість двох шляхів у цьому процесі:

1) абстрактного аналізу різних рівнів активізації творчої діяльності, що призводить до виділення чинників, які детермінують її, – відкриває можливість побудови абстрактних моделей і їх наступного синтезу у фундаментальній моделі творчої діяльності;

2) педагогічного експерименту, що створює адекватні умови для емпіричного доведення фундаментальних моделей і постановки нових проблем.

Проте нині використання цих шляхів представлене лише невеликою кількістю досліджень. В основному всі розвивальні програми, передусім, у зарубіжній психології, засновані на емпіричному аналізі. Крім того, більшість програм спрямована глобально на розвиток творчого потенціалу без диференційованого аналізу механізмів розвитку різних творчих процесів і творчої діяльності в цілому [15].

У зарубіжній психології можна виділити два основні напрями педагогіки творчості: з одного боку, це дослідження, що показують роль навчання в розвитку творчих процесів; з іншого – це складання й використання комплексних

програм, спрямованих на розвиток творчості в дітей. Усі існуючі зарубіжні програми навчання класифікував Е.П. Торренс. Розглядаючи цю класифікацію, можна виділити дві великі групи:

- програми, спрямовані на створення умов, необхідних для розвитку творчості;
- цілеспрямовані повчальні програми [12].

Одна з найцікавіших програм, спрямованих на забезпечення умов, що сприяють творчому розвитку й засновані на підході до творчості в руслі концепцій гуманістичної психології, розроблена К. Роджерсом і його співробітниками. К. Роджерс вважав, що не можна форсувати творчий розвиток дитини, потрібно створювати умови для виявлення внутрішніх можливостей. Він виділяв зовнішні й внутрішні умови творчості. До внутрішніх він відносив відкритість дитини досвіду; внутрішню оцінку своєї творчості (чи задоволений я собою, чи будуть задоволені мною) і можливість грати з образами та поняттями. Для того, щоб виділилися внутрішні умови, необхідно створити умови зовнішні. До них належать: забезпечення психологічної безпеки (повага до дитини як до особи поза суворою залежністю від того, що вона робить); відсутність зовнішніх оцінок, переклад на самостійну оцінку продукту, вихід на реакцію “мені не подобається”, а не на оцінку “це погано” і забезпечення психологічної свободи (свобода в символічному вираженні своїх почуттів і переживань).

Таким чином, цей підхід закладає як основну умову розвитку творчості розвиток особистості дитини, як її представляє гуманістична психологія. При цьому відомо, що розвиток усіх творчих процесів пов’язаний із самореалізацією особистості.

Дитина розвивається природно і творчо, якщо створюється чуйне “захищене” оточення й мікроклімат саморозвитку. Творчість дитини необхідно перенести зі сфери думок, слів і оповідань у сферу вчинків та співпраці. Творчість неможливо передати у вигляді правил і понять. Це евристичний шлях від інтуїції, почуттів і емоцій до оригінального самовираження свого сокровенного внутрішнього світу [9].

Дослідження Е.П. Торренса про вплив соціального середовища на розвиток креативності привели його до таких висновків:

1. Характер культури впливає на тип креативності й на процес її розвитку.
2. Розвиток креативності не визначається генетично, а залежить від тієї культури, в якій виховується дитина.
3. Не існує закону переривчастості в розвитку креативності. Спад у розвитку креативності в дитини може бути пояснений за рахунок того, наскільки виражені нові вимоги та стресові ситуації, з якими стикається дитина в цьому віці.
4. Спад у розвитку креативності можна зняти шляхом спеціального навчання [12].

Висновки. Отже, простеживши розвиток уявлень про обдарованість у психології й особливості прояву креативності в дошкільному віці, можна зробити такі висновки:

1. Існуючі раніше погляди про феномен обдарованості як про природжене інтелектуальне явище були витиснуті новими теоретичними концепціями, в яких найважливішим компонентом обдарованості є креативність (творчість).

2. Обдарованість залучає особу людини в цілому: її почуття, мотиви, інтереси. Креативність – характеристика особистості, яка розвивається за визначеними законами. Розвиток особистості сприяє розвитку обдарованості.

3. Креативність пов'язана з творчим потенціалом особи. На її розвиток впливає соціальне середовище, умови життя, особливості сімейного виховання, програми навчання.

4. Особливу увагу розвитку креативності та творчого потенціалу особистості необхідно приділяти в дошкільному віці.

Література

1. Белова Е.С. Одаренный ребенок в семье: проблемы и решения / Е.С. Белова // Общественные движения и социальная активность молодежи : материалы Всесоюзной научной конференции “Человек в системе общественных отношений”. – М., 1991. – С. 183–192.
2. Берне Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. / Р. Берне. – М., 1986. – 420 с.
3. Вишнякова Н. Ф Креативная психпедагогика : монография / Н.Ф. Вишнякова. – Мн., 1995. – Ч. 1. – 240 с.
4. Гильбух Ю.З. Внимание: одаренные дети / Ю.З. Гильбух. – М., 1991. – 80 с.
5. Дьяченко О.М. Об особенностях воображения у детей дошкольного возраста / О.М. Дьяченко // Новые исследования в психологии. – М., 1979. – № 2. – С. 60–64.
6. Кон И.С. Открытие “Я” / И.С. Кон. – М., 1978. – 367 с.
7. Лендрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений : пер. с англ. / Г.Л. Лендрет ; [предисл. А.Я. Варга]. – М., 1994. – 368 с.
8. Лисина М.И. Развитие познавательной активности детей в ходе общения со взрослыми и сверстниками / М.И. Лисина // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 18–33.
9. Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6–7 лет / Н.И. Непомнящая. – М., 1992. – 160 с.
10. Пономарев Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарев. – М., 1986. – 303 с.
11. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–167.
12. Torrance E.P. Educational and creativity / E.P. Torrance // Creativity: Progress and potential. – N. Y., 1964.

ЛИСЕНКО С.А., ПЯТАК Н.М.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Сучасність та історія на багатому фактичному матеріалі засвідчує, що розв'язання важливих завдань як державного, суспільно-громадського, так і особистісного рівнів є перспективно-ефективними, якщо їх вирішують морально виховані особистості морально обґрунтованими методами та засобами. Ця гіпотеза потребує чіткого доведення шляхом фундаментального наукового дослідження, але війни, техногенні катастрофи, корупція, розбій, наркоманія та інші асоціальні суспільні явища суттєво аргументують висловлену тезу.

Весь світ та європейська спільнота бажає бачити в Україні та її народі партнерів у різних галузях співдіяльності та співіснування, які б дотримувалися високоморальних устоїв, що має забезпечити світову громаду від комплексу суттєвих ризиків: політичних, військових, фінансових, матеріальних, освітніх, духовних тощо.

Сьогодні в нашій молодій державі, на жаль, ще не усталені механізми, які б продукували, підтримували, скріплювали, поглиблювали, розвивали моральні потреби, ідеали, вчинки, комунікації суб'єктів усіх соціально-ієрархічних рівнів. Навпаки, частими стали відносини, за яких порушується, розмивається, навіть підмінюється зміст моральних устоїв. За таких несприятливих умов у сфері виховання моралі особливо важливим є завдання прищеплення моральних основ молоді в навчально-виховних закладах різного статусу, адже ще видатний гума-